

Мамчур Л. Формування мовної особистості в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» / Л.І.Мамчур. – Академічна культура дослідника в освітньому просторі: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 17 травня 2018 року)/ за ред. О.М. Семенов. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2018. – С. 74-78.

Мамчур Лідія,

доктор педагогічних наук, професор,
Уманський державний педагогічний
університеті мені Павла Тичини

Формування мовної особистості в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»

Реформування освіти в Україні, реалізація концепції «Нова українська школа» вимагають перегляду стратегії і тактики шкільної мовної освіти. Зростання соціальної ролі молодого людини, її активне творче самовиявлення зумовлюють необхідність формування комунікативно компетентної мовної особистості, здатної вміло користуватися засобами української мови в різних життєвих ситуаціях, зберігати й примножувати цінності та ідеали народу. Школа покликана сформувати мовну особистість, готову жити в соціумі та самовдосконалюватися.

Проблемі формування національно-мовної особистості, спілкування як процесу в зв'язку з мовленням і мисленням, розвитку мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь і навичок учнів присвятили свої праці лінгвісти (Ф. Бацевич, І. Білодід, Л. Булаховський, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, І. Вихованець, Ю. Караулов, Л. Мацько, О. Потебня, В. Русанівський, Л. Щерба), педагоги (О. Савченко, О. Сухомлинська, А. Хуторський), психологи і психолінгвісти (Б. Баєв, Л. Виготський, І. Зимня, М. Жинкін, М. Колпакова, О. Леонт'єв, О. Лурія, І. Синиця), лінгводидакти (О. Біляєв, А. Богуш, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Є. Голобородько, С. Караман, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, М. Пентилюк, В. Сухомлинський, Г. Шелехова) та ін., що підтверджує актуальність важливої проблеми й пошук шляхів для її вирішення.

Національно мовна особистість – це носій рідної мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає мовні поняття і відповідні правила чи репродукує мовленнєву діяльність), а саме той, у кого виробились, сформувалися навички активної роботи зі словом, той, хто вміє активно спілкуватися, досягати поставлених комунікативних цілей і намірів. Водночас, мовна особистість – це мовець, який розширює функції мови, творить українськомовне середовище в усіх сферах суспільного життя, відроджує культуру, звичаї й традиції народу, подає зразки висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою. Сучасне розуміння проблеми розвитку мовної особистості зумовлює переосмислення навчання української мови, зміну акцентів із засвоєння знань із теорії мови на формування життєво необхідних умінь їх використовувати. Від якості, глибини й обсягу знань, якими оволодіває учень на уроках української мови, його сформованої комунікативної компетентності значною мірою залежить сучасний стан і майбутній розвиток нашої держави.

М. Пентилюк визначає мовну особистість через призму лінгводидактики як такого носія мови, який «добре володіє системою лінгвістичних знань (знає мовознавчі поняття і відповідні правила), продукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку [3, с. 85]». Мовна особистість – це високоосвічена людина, яка володіє високим рівнем мовної, мовленнєвої спроможності, духовності та культури і здатна втілювати їх в суспільну діяльність для досягнення успішного спілкування та поставлених життєвих цілей. Український тип сучасної мовної особистості постає і розвивається на концептуальних положеннях української лінгводидактики, філософії, соціології, лінгвістики й психології, на культурному досвіді, здобутках народу, його морально-етичних цінностях [2, с. 20]. І. Кучеренко трактує концепт «мовна особистість» як таку, котра виявляє високий рівень комунікативної компетентності, володіє арсеналом лінгвістичних одиниць і вміло їх реалізовує; вдало, правильно й доречно здійснює продуктивну й репродуктивну мовленнєву діяльність; має ефективний соціальний та

індивідуальний комунікативний вияв у процесі спілкування; осмислено розвиває власний мовний дар; має почуття мовної самосвідомості [1, с. 36].

Отже, мовна особистість характеризується такими якостями, як знання лінгвістичних одиниць, необхідних для їх реалізації в усному та писемному мовленні, знання предмета й теми висловлювання, знання поведінки у процесі спілкування та ін. Комунікативна компетентність є ключовою в розвитку мовної особистості, яка характеризується знанням мовних одиниць, умілим їх використанням у практичній мовленнєвій взаємодії, розвиненим мовленням і мисленням, свідомим ставленням до вивчення й використання української мови в культурному середовищі.

Комунікативна компетентність як мета навчання української мови виступає цілісною структурою, взаємозалежною системою, розвиток якої необхідно здійснювати комплексно, одночасно розвиваючи всі її ключові компоненти. Основою розвитку комунікативної компетентності є опанування мовною її складовою, яка потребує практичного володіння мовою, що є другою складовою – мовленнєвою компетентністю, і може бути продуктивною і рецептивною. Мовленнєва діяльність відбувається у процесі спілкування, і для її реалізації (навчальної чи життєвої) необхідні знання, вміння, навички комунікативного процесу, що формуються як комунікативний компонент. Соціокультурна компетентність сприяє оволодінню культурними нормами поведінки народу-носія мови. Діяльнісна компетентність дає змогу особистості спрогнозувати і спроектувати власну комунікативну діяльність. Завдання вчителя – цілісно розвивати всі структурні елементи комунікативної компетентності, повертаючи навчальну діяльність у необхідному руслі, роблячи акцент на одній грані комунікативної компетентності, не відкидаючи інших ключових елементів, а показуючи її взаємозв'язок.

Актуальним і складним у системі мовної освіти є критерії оцінювання комунікативної компетентності особистості. Рівні сформованості комунікативної компетентності варто, на наш погляд, визначати за критеріями рівнів розвитку основних її складників (субкомпетентностей) –

мовної (знання і вміння використовувати лінгвістичні засоби відповідно до норм літературної мови), мовленнєвої (знання функцій мовних засобів, стилів, типів та жанрів мовлення і володіння всіма видами мовленнєвої діяльності), комунікативної (оперування комунікативними поняттями й уміння використовувати вербальні та невербальні засоби у власних висловлюваннях відповідно до комунікативної ситуації, обставин спілкування), соціокультурної (умінь використовувати культурні надбання народу в проекції комунікативної ситуації) і діяльнісної (здатність організувати комунікативні дії, творчо й інформативно викладати власну думку) [2]. Відповідно до визначених критеріїв, у яких враховано комплекс знань, умінь, навичок і досвід їх застосування, нами виділено чотири рівні сформованості комунікативної компетентності особистості – високий, достатній, середній і низький (Таблиця 1).

Таблиця 1

Рівні сформованості комунікативної компетентності особистості

Субкомпетентність	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Мовна	Вдало добирають мовні одиниці відповідно до норм літературної мови	Правильно мовно оформлюють тексти, подекуди порушуючи норми літературної мови	Допускають помилки, не завжди дотримуються мовних норм	Порушують норми літературної мови у процесі створення усних і писемних текстів
Мовленнєва	Уміють самостійно складати діалоги і монологи, правильно обирають стиль, тип мовлення і стилістичні засоби мови	Складають діалоги і монологи, обирають стиль і тип мовлення, в основному вдало добирають стилістичні засоби	Відчують труднощі під час створення діалогів і монологів, у цілому обирають стиль і тип мовлення, є недоліки у виборі стилістичних засобів	Виникають значні труднощі в побудові діалогів і монологів, які містять значні помилки стилістичного характеру
Комунікативна	Орієнтуються в комунікативній ситуації, досягають визначених намірів і мети спілкування, установлюють контакт зі співрозмовником	Загалом вправно орієнтується в комунікативній ситуації, досягають комунікативної мети, проте допускають помилки у підтримуванні спілкування	Частково враховують складники комунікативної ситуації, частково досягають цілей спілкування, відчувають труднощі в процесі спілкування	Не враховують належним чином умови комунікативної ситуації, здебільшого не досягають комунікативної мети

Соціокультурна	Чітко дотримуються соціокультурних умов і норм, які регулюють стосунки між людьми, демонструють уміння етично правильно виражати власну думку	Висловлюють думку відповідно до суспільних норм і умов спілкування, можуть припускатися невиразних порушень етичних правил	Загалом дотримуються етичних соціокультурних норм, проте не завжди вміють етично правильно виражати думку	Не дотримуються соціокультурних і етичних правил поведінки і мовленнєвих форм їх дотримання
Діяльнісна	Уміють організовано й творчо вибудувати стратегію комунікативних дій залежно від комунікативної ситуації	Здатні творчо планувати майбутнє висловлювання, але трапляються недоліки в програмуванні комунікативної діяльності	Загалом планують комунікативні дії, але їм не вистачає самостійності в проектуванні й організації власного висловлювання	Не виявляють прагматичні вміння проектування і побудови майбутнього комунікативного акту

Таким чином передбачається перевірка рівня сформованості: мовних умінь правильності використання лінгвістичних одиниць відповідно до норм літературної мови; мовленнєвих умінь сприймати чуже мовлення і продукувати власне висловлення відповідно до стилю і типу мовлення; комунікативних умінь будувати усні та письмові власні висловлювання з урахуванням умов комунікативної ситуації.

Реалізація концепції «Нова українська школа» спрямована на підготовку учня як компетентного мовця, формування мовної особистості школяра, котра органічно адаптована до життя у полікультурному соціумі, у світі різних комунікативних контактів. У практиці навчання української (державної) мови необхідно, щоб учні – майбутні громадяни України – оволоділи не лише знаннями української мови як потужного національно-об'єднувального чинника, а й виробили належні вміння і навички використання мови під час мовленнєвої комунікації в різних ситуаціях і сферах спілкування, оскільки успіх комунікації великою мірою залежить від комунікативної компетентності носія мови.

Список використаних джерел:

1. Кучеренко І. Стандартизація змісту освіти в аспекті розвитку мовної особистості (філософсько-методологічний аспект) / І.Кучеренко // Українська мова і література в школі. – 2016. – №1. – С. 34–39.

2. Мамчур Л. Перспективність і наступність у формування комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія / Лідія Мамчур. – Умань, 2012. – 449 с.

3. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / [За ред. М. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.